

KÁDEK ISTVÁN

KÖZGAZDASÁGI GYERMEKIRODALOM MAGYARORSZÁGON

RÉSUMÉ: (*Hungarian Children's books on Economics.*) The author examines children's books on economics which are available at present in Hungary. He presents these books and gives a brief survey of each, analysing their content, visual aids and comprehensibility. After introducing these seven books, the author also mentions textbooks on economics, but only those which could be used after certain modifications on the general market (that is not only in training economists). Next we can read about a new workbook (at the moment in preparation), designed for 8th grade elementary/primary school students. The article concludes by emphasizing the fact that for the transition to a market economy we would need a broader and more colourful range of children's books on economics.

Bevezető

(Kellenek-e közgazdasági témájú gyermekkönyvek?)

Régi igazság, hogy tudományos témákról, bonyolult tárgykörökről gyermekek számára jól írni -- ez a legnehezebb feladatok egyike. Ritka is az igazán sikeres tudományos ismeretterjesztő gyermekkönyv. Az utóbbi években öröndetes elmozdulás van e téren; nem utolsósorban éppen azért, mert a nagysikerű külföldi gyermekkönyvek magyarra fordított és adaptált változatai hazai könyvesboltjainkban is megjelentek. E könyvek többsége igazán szép kiállítású, megjelenésében is esztétikus (gondoljunk például a "Tudománytár gyermekeknek" c. sorozat köteteire).

Azonban rögtön jelentkeznek két probléma; e szép könyvek költséges nyomdatechnikával készülnek, árszínvonaluk ezt tükrözi. A többgyermekes családok többsége nemigen engedheti meg magának a drága gyermekkönyvek luxusát. Másrészt a kínálat döntően természettudományos. Társadalomtudományi témájú gyermekkönyv kevés van, kifejezetten közgazdasági pedig: alig.

A közgazdasági gyermekkönyvek hiánya ma már egyre égetőbb. A piacgazdaságban való helytállás ugyanis tanulást, meghatározott képességek kifejlesztését igényli: az önmenedzselés képességét, a gyors döntéshozatal és az előrelátó kockázat-felmérés képességét. A gazdaság nem valami olyasmi, ami csak a felnőttek játéka. A pályaválasztási döntés megalapozását, a várható pozitív vagy negatív élethelyzetekre való felkészülést már gyermekkorban meg kell kezdeni. Szükséges továbbá vállalkozói ismeretek élményszerű nyújtása. Ez annál inkább fontos, mert ma még a fiatalok zöme is csak a munkavállalói mivoltot tudja saját maga számára a majdani megélhetés forrásaként elképzelni. Pedig piacgazdasági közegben van más lehetséges életstratégia is; a vállalkozóé! Ám a vállalkozói szemlélet ma még fiatalságunk körében sem általános.

A piacgazdaságnak sajátos atmoszférája és logikája van; ezt el kell sajátítani. Intézményeit és azok működését pedig meg kell ismerni. Mindehhez jól megírt és szépen kivitelezett gyermekkönyvekre is szükség van.

A jelenleg elérhető könyvek

A továbbiakban megkísérlem áttekinteni a jelenleg nálunk (még vagy már) fellelhető közgazdasági gyermekkönyveket. Egyelőre nem tankönyvekről lesz szó, hanem könyvesboltokban és könyvtáraknál megvásárolható, vagy könyvtárak polcain fellelhető kötetekről.

Ha egy polcon egymás mellé rakjuk azt a néhány könyvet, amely a "közgazdasági gyermekirodalom" tárgykörbe sorolható, első ránézésre még akár elégedettek is lehetnénk. Ugyanis a választékban minden gyermek-korosztály számára akad kötet, az óvodásoktól a 16-17 éves kamaszokig. A szóbanforgó 7 könyv azonban 1980 és 1991 között jelent meg; a könyvek tematikája, de még inkább szemléletmódjuk, megközelítésük jelentősen különböz.

Az elemzésembe bevont műveket kiadási dátumuk szerint veszem sorra. Ez persze a lehető legegyszerűbb sorbarendezés, de e rövid áttekintés számára praktikus lehet.

A kronológiai sorrend értelmében első helyen Matkó István: **Mi újság a piacon?*** című, e műfajban terjedelmesnek számító (270 oldalas) könyvét kell említenem. A könyv a 14 éven felüli kamaszoknak fródot; stílusa, hangneme alkalmassá is teszi a "megcélzott" korosztály elérésére. A könyv lapjain az újságíró apa és 12 éves fia beszélgetnek a gazdaság kis- és nagy, világméretű és

* A cikkben bemutatott könyvek kiadványok bibliográfiai adatai az írás végén, külön jegyzékben találhatók meg. – A szerk.

mindennapi dolgairól. Az apa szenvedélyesen érvel, magyaráz, időnként meg időutazásokra is meghívja fiát; történelmi példákat mesél el illusztrációként.

E beszélgetések a közgazdaságtan számos kérdését érintik; élményszerűen (és nem tankönyvízűen!) kerülnek kifejtésre még az olyan fogalmak is, mint a reáljövedelem, a globális világproblémák vagy a csercaránymutató.

A könyv nagy anyaga hat fejezetbe rendezett. A *bevezető* fejezetet követően a *munkamegosztás* gazdasági fejlődésben betöltött fontos szerepét emeli ki a szerző. Ezt követi az árucsera univerzális közvetítő és -elszámoló eszközéről, a *pénzről* szóló fejezet. Ezután a magyar gazdaság 70-es évekbeli helyzetét, *adottságait* elemzi a szerző, majd pedig a *nemzetközi munkamegosztás és a külkereskedelem* problémái "kerülnek terítékre". Az utolsó fejezet "*A fogyasztás*" címet viseli. Itt is számos rész kérdés kerül szóba, többek között a globális világproblémák, s ezek kapcsán a Római Klub tevékenysége is.

A könyv gondolati anyaga a marxista politikai gazdaságtan talaján áll. A kifejtés nem mentes bizonyos ideológiai felhangoktól. Ugyanakkor azonban az alapvető közgazdasági összefüggéseket szemléletesen, a mindennapi élethelyzetekből kiindulva fejti ki.

A könyv Korolovszky András mulatságos karikatúráival jelent meg. E vicces rajzok még könnyedebb olvasmánnyá teszik e művet -- kár, hogy nincs ezekből több (24 rajzot, karikatúrát tartalmaz a kötet). Természetesen, megírása óta több, mint egy évtized telt el! Ez a könyv alapszemléletét is, de méginkább megközelítéseinek, állásfoglalásainak egy részét túlhaladottá tette. De ennek ellenére is elmondható: ez a könyv a műveltségükhöz mindinkább hozzátartozó közgazdasági tudás széles skáláját nyújtja élvezetes formában a fiataloknak. A maga idejében nagyon jó közgazdasági gyermekkönyv volt; számos részlete ma is használható.

A 80-as évek második felében több közgazdasági gyermekkönyv is napvilágot látott -- ezek kisebb gyerekek számára fródtak, nem a teenagereknek.

1986-ban jelent meg Lányiné dr. Garai Katalin: *Mit, miért, mennyiért?* című könyve, melyet a szerző a 7-10 éves gyermekeknek szánt. A szerző Szabó Katalin ötlete alapján és inspirációjára írta meg könyvét. A nem hosszú, szép kiállítású könyv stílusát tekintve hasonlít Matkóéra: a közgazdasági kérdések itt is egy párbeszéd-fűzér keretében bukkannak elő. Itt a közgazdaságtant tanító anyuka és kisiskolás leánya beszélgetnek egymással. Ez a párbeszéd forma valóban szerencsés megoldás: könnyedé, jól követhetővé és személyessé teszi az olvasottakat. A rajzoknak itt is nagy szerep jut; mivel azonban itt kisebb gyerekek a potenciális olvasók, nem karikatúrákat találunk, hanem -a képeskönyvekre emlékeztető -- esetenként egész nagy oldalakat betöltő színes rajzokat. (Ezeket Vara Tibor készítette.)

Érdekes megoldás, hogy a könyvnek két tartalomjegyzéke van: az elől levő a kis olvasókhoz szól; a hátsó viszont a felnőttek számára, szakszerű közgazdasági megfogalmazásban utal az egyes fejezetek tartalmára.

Hat fejezetet találunk. Az első a munkaérték fogalmát és az értéknagyság meghatározóit tisztázza. A második a kereslet-kínálat-ár összefüggését, az értéktörvény hatásmechanizmusát mutatja be. A harmadik fejezet a pénzről szól; a negyedik a munkamegosztásról, s annak hatékonyságnövelő hatásairól. Az ötödik fejezet a külkereskedelemmel és a nemzetközi munkamegosztással foglalkozik. A hatodik fejezetben elosztási kérdésekről, az életszínvonal, életkörülmények differenciáltságáról van szó.

Összegző véleményem Lányiné könyvéről szinte szó szerint ugyanaz, mint amit a Matkó-könyvről mondtam: a megcélzott korosztály befogadóképességét nagyon jól eltaláló, ötletesen és ügyesen kivitelezett munka, amely megjelenése időpontjának legaktuálisabb kérdéseit igyekezett megvilágítani, az akkor szokásos elemző-magyarázó elméletekkel és eszközökkel.

A könyv a marxi gazdaságelmélet "építkezési logikáját" követve indít a munkaértékelmélet alapkérdéseivel. És az sem véletlen, hogy az árjelenségek bemutatásánál az árpreferenciákat és árdiszpreferenciákat is megemlíti, példákkal illusztrálja. (Ne feledjük: a 80-as évek közepén vagyunk! A magyar árrendszerben ekkor még jelentős áreltérítések vannak.) A könyvnek kiemelkedő érdeme, hogy mondanivalóját rendkívül élményszerűen, tökéletesen a 7-8 éves korosztály gondolkodási szintjéhez és struktúrájához igazodva képes kifejezni. (Engedtessek itt meg nekem az a teljességgel személyes észrevétel, hogy az előbbi állításomat saját kislány példáján is igazolva láthattam.)

Lányiné dr. Garai Katalin tollából a következő évben is napvilágot látott egy könyv, "A gazdaság színpadán" címmel. Ez a könyv az előző évi kötet folytatásának tekinthető, a 9 éven felüli gyermekek számára íródott.

A stílusban kettős váltást észlelünk. Nyilván mindkettőt az magyarázza, hogy itt már nagyobb, "érettebb", 9-10-11-12 éves olvasókról van szó. A kifejtés itt már nem párbeszédese; továbbá a szerző igyekszik aktív gondolkodásra serkenteni olvasóit: időnként zárójelben kérdéseket és kéréseket intéz hozzánk (pl.: Mi jut eszedbe erről? Hogyan bizonyítanád...? Mondj te is példákat! stb.).

Persze, hasonlóságok is vannak. Itt is találkozunk az előző kötetben már megismert kettős tartalomjegyzékkel; ebben a könyvben is sok a színes rajz (bár e rajzok -- szerintem -- kevésbé ügyesek és ötletesek, mint az előző kötetben).

A könyv -- mint ahogy erre címe egyértelműen utal -- a gazdaság főszereplőit mutatja be: sorra veszi a háztartás, a vállalat és vállalkozás, valamint az állam szerepét, feladatait, kapcsolatrendszerüket. Ez már minden szempontból

modern könyv: tartalmát, szerkezetét és megközelítésmódját tekintve, egyaránt. Szinte meghökkentő, milyen közvetlen és olvasmányos módon tud a szerző 9-10 éves olvasóinak széles spektrumú és bonyolult közgazdasági ismereteket átadni. A könyvben a hiány fogalmától a vállalati "piramison" át a fiskális- és monetáris szabályozóeszközökig valóban igen sok minden benne van. Persze, az a gazdasági színpad, amelyen a szereplők mozognak, még nem egy tipikus piacgazdaság. Hanem államilag vezérelt gazdaság, ahol az állam közvetett eszközökkel ugyan, de erőteljesen szabályozza, alakítja a gazdasági folyamatokat. De ismét gondoljunk a dátumra: 1987! Ekkor még természetes, hogy egy ilyen gazdaságképet vázol fel a könyv.

Mindent összevetve azonban egy nagyon jó közgazdasági gyermekkönyv ez. Talán az elmúlt évtized legjobb ilyen jellegű magyar alkotása!

1987-ben (majd később egy újabb kiadásban is) megjelent a "**Minden napra egy kérdés**" című gyermekkönyv. Műfaját tekintve leginkább talán képes gyermeklexikonnak nevezhető. Öt témakörbe rendezve 366 kérdés szerepel a kötetben, az ezekre adott válaszokkal, s egy-egy magyarázó ábrával együtt. Áttekintésemben azért térek ki e nagyóvodásoknak-kisiskolásoknak (tehát kb. az 5-7 éves korosztálynak) írott könyvre, mivel néhány -- számszerint 12 -- közgazdasági jellegű kérdés is felbukkan az "Emberek között élünk" c. fejezetben. Az rögtön látható, hogy a szerzők e kérdéseknek csak marginális szerepet szánnak, hiszen e 12 kérdés az összes érintett téma 3 százalékát teszi ki csupán. Szó esik a bér és a nyugdíj fogalmáról, továbbá arról, hogy a termék miért áru és honnan kerül a piacra?

Ezt a megoldást a közgazdasági látásmód megalapozására nem tartom szerencsésnek. Az ismeretek szétszórt mozaikok maradnak; a lexikontömörségű válaszok nem válnak -- mert nem válhatnak -- élményszerűvé, játékosá és érdekessé e mindig kíváncsi, ám állandóan játékra vágó korosztály számára.

Ezt a feladatot éppen játékosága és kedves bája folytán sokkal sikeresebben oldja meg egy olyan New York-i könyv, amelyet ma már a magyar gyermekek is lapozgathatnak. **Richard Scarry** népszerű könyvéről, a "**Tesz-vesz város**"-ról van szó, melynek a fordítás alapjául szolgáló eredeti kiadása New Yorkban jelent meg, 1976-ban. A könyv magyar változata nálunk a 80-as években két kiadást is megért. Igazán aranyos gyermekkönyv; azzá teszik színes rajzai (ezeket is Richard Scarry készítette), és szereplői, akik kedves állatfigurák. Ők élnek Tesz-vesz városban, a kisgyermekek számára az ő mindennapjaik modellezik a felnőttek bonyolult gazdasági tevékenységét. A gyermekolvasók persze -- s a könyvnek ez a nagy érdeme -- nem veszik észre, hogy itt gazdasági kérdésekről van szó. Ők a képeket nézik, a képeket, amelyek azt is megmutatják, ami láthatatlan szokott maradni (hogy mi van egy

épülő házban; hogy mennek az út alatt a különböző közművezetékek; hogy milyen egy óriási óceánjáró belseje; hogy hogyan működik egy fűrészmalom és egy papírgyár stb.), és hallgatják a mesét, ami nem hosszú, nem fárasztó és kedvesen humoros. És mindeközben számos alapösszefüggés derül ki, a gazdaság működésének számos fontos mozzanata.

A könyv 11 kis története bemutatja a munkatevékenységek sokféleségét; a termelő- és szolgáltató tevékenységek összekapcsolódását és társadalmi hasznosságukat; az egyes termelési folyamatok bonyolultságát és a termelés részmozzanatainak egymásra épülését. A képek segítségével láthatják is a gyerekek: hogyan készülnek a dolgok (pl. a házépítés vagy az útépítés fázisait; az aratástól a kenyér kisütéséig tartó folyamatot; vagy azt az utat, amelyet a fa tesz meg az erdőből a papírgyárig). A szolgáltató tevékenységek hasznossága is kiderül például a nagymamának szánt levél útjának nyomkövetésekor, vagy a kórházi látogatás leírásánál. Tanulságos, amit a jövedelemfelhasználásról sugallnak a történetek. Kiderül: egy magánvállalkozó (pl. "Lucerna-gazda") nem költheti teljes bevételét a családi fogyasztás finanszírozására. Neki termelői szükségletei is vannak, s vállalkozásának fejlesztésére, gépesítésére is gondolnia kell. A jövedelem egy része pedig bankba kerül, a későbbi igények kielégítését célozva. Az ismeretek itt nem mozaik-szerűek, mint a korábban említett gyermeklexikonnál. A valóság átfogó és reális képét kapják a gyerekek, még-hozzá élményszerűen, szórakoztatva, maradandóan. Méltán népszerű a könyv a kis olvasók és a szülők körében egyaránt.

Szintén nyugati eredeti alapján készült nálunk a 80-as évek végén megjelent "Mi legyenek ...?" című könyv. A könyv 30 foglalkozást mutat be színes rajzokkal és állatszereplőket felvonultató humoros történetekkel. Az 5-7 éves gyermekeknek szánt könyvet egy társasjáték is kiegészíti.

Noha a könyv megközelítésmódja nem olyan átfogó, mint az előbbi - hiszen itt csak a különböző foglalkozások bemutatása a cél --, hasznos, jó könyv. Szép kiállítású.

A külföldi eredetiből "magyarított" könyvek felsorolását egy nemrégiben megjelent mű bemutatásával zárom. Egy mindössze ötven oldalas, nagyon szép kiállítású, rengeteg ábrát, színes képet felvonultató könyvről van szó, nevezetesen Janet Cook: **Bevezetés az üzlet világába** című művéről. Ez egy komplett mini-vállalkozástan, megítélesem szerint kb. a 15-17 éves korosztálynak. A mű eredetileg Usborne-kiadás, Magyarországon 1991-ben jelent meg.

A könyv húsz rövid fejezetben vezeti végig olvasóit a vállalkozás fogalmától a vállalkozás-alapítással kapcsolatos kérdéseken, dilemmákon át egészen a hatalmas üzleti birodalmak létrejöttének kérdésköréig. A stílus közvetlen; a szerző -- mintha csak kötetlen beszélgetést folytatna -- tegezi ismeretlen

olvasóit. Az elmondottak megértésének ellenőrzésére időnként rövid feladatokat ad. Ezek megoldása hátul, a könyv mellékletében megtalálható. Milyen kár, hogy e számpéldák adatai helyenként nem egyértelműek, s hogy részletes magyarázat nincs a mellékletben közölt megoldásokhoz!

Egyébként a könyv tartalmasságát melléklete is mutatja: ebben nemcsak az előbb említett feladatmegoldások találhatók, hanem kislexikon és tárgymutató is. A könyv kiegészül továbbá három, számítógépes játékprogrammal: két elképzelt vállalkozás (kávézó; divatáru-üzlet) létrehozását és menedzselését szimulálják ezek, továbbá próbára tehető a tőzsdei manőverező képesség (részvénypiac-program).

E modern könyv értékét növeli, hogy nemcsak szakszerűsége és érthetőségre törekszik, hanem fiatal olvasóinak lelkesítésére is. Az utolsó rövid fejezetben üzleti siker-történeteket mesél el (Vidal Sassoon; Laura Ashley; Marhs és Spencer); e sztorik jól példázzák azt az egész könyvön végigvonuló tanulságot, hogy a jó üzlethez elsősorban egy remek ötletre és ambícióra van szükség.

Mindent összevetve elmondható, hogy ez egy jó ifjúsági könyv. Két megjegyzést azonban szükséges tennünk: 1. E könyv nem ad -- mert nem is akar adni -- a gazdaságról, annak működéséről átfogó képet. A szerző célja vállalkozási ismeretek nyújtása volt. Nem kevesebb, de nem is több ennél. 2. A könyv világa a fejlett nyugati piacgazdaságok világa; a magyar valóság messze nem ilyen. Talán még hitelesebb (és hasznosabb) lett volna a fiatal olvasók számára, ha nemcsak lefordítják, hanem a magyar viszonyokra adaptálják is. Ez azonban nem, illetve csak nagyon érintőlegesen történt meg.

Közgazdasági tankönyvek – tizenéveseknek

Ezek után nagyon röviden tankönyvekről szeretnék írni. Itt külön kell választani a középfokú közgazdasági szakoktatást és az általános képzést. Ami az előbbit illeti, ez témánk szempontjából speciális terület -- külön elemzést igényelne. Itt most csak egyetlen megjegyzésre szorítkozom: a közgazdasági szakközépiskolákban 1989-ben megindult a szakmai tananyagok korszerűsítésének folyamata. Ennek keretében először az elméleti közgazdaságtan tananyagot újítják meg. E munka a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem oktatóinak szakmai közreműködésével folyik. Már elkészült a mikroökonómia, valamint a makroökonómia tananyag és tankönyv, e tanév (91/92) elején pedig napvilágot látott a bevezető jellegűnek szánt "Gazdasági és jogi ismeretek I." c. tananyag (alcíme: "A gazdaság alapjai"). Ez a jól szerkesztett, igen jó ábrákkal ellátott (bár helyenként talán kicsit terjengős) tananyag két nagy részből épül fel. Az első rész a tanulók mindennapi tapasztalataira támaszkodva és abból

kiindulva a háztartásgazdaságtani ismereteket köti csokorba, a második rész a gazdasági körforgást, ezen belül a vállalat helyét, szerepét, kapcsolatrendszerét mutatja be. Ez egy olyan könyv -- ezért is tértem ki rá ismertetőmben --, amely megfelelő átdolgozás után a nem közgazdasági pályára készülők, 14-16 éves gyerekek számára is hasznos és érdekes olvasmány lehetne.

De hagyjuk most el a közgazdasági szakirányú képzés speciális területét! Az általános iskolákban, illetve a nem közgazdasági irányultságú középiskolákban ma még nem oktatnak gazdasági ismereteket. Pontosabban: csak néhány helyen, kísérleti jelleggel oktatnak! Ezekhez a kísérleti kurzusokhoz illetve alternatív tantárgyakhoz természetesen léteznek tankönyvek, vagy legalábbis sokszorosított tananyagok. Ezek részben hazai próbálkozások, részben pedig külföldi tananyagok magyarra fordított változatai. Ez utóbbira példa az az oktatási kísérlet, amely ma már közel száz középiskolában folyik: a vállalkozástan alapjaival ismerkednek a gyerekek szakköri keretben. Angol szakemberek segítségével zajlik a kísérlet; a gyerekek által használt munkafüzet (címe: "Vállalkozni jó!") az angol tananyag "magyarított" változata.

Az általános iskolában is folytak-folynak olyan kísérletek, melyek gazdasági alapismeretek -- életkori sajátosságoknak megfelelő -- magyarázatát és megtanítását célozzák. Ezt jelzi például, hogy Hoffmann Istvánné tollából már 1979-ben napvilágot látott a "Háztartástan" c. fakultatív tankönyv az általános iskola 7-8. osztálya számára. Van azonban ilyen jellegű friss kiadvány is! **Oláh Jánosné: Háztartástani és vállalkozói alapismeretek** című könyvére gondolok, melyet a Fejér Megyei Pedagógiai Intézet adott ki 1991-ben. A 6000 példányban megjelent rövid (nem egészen 50 oldalas) tankönyv megítélésem szerint akár az általános iskolák 8. osztályában, akár a 4 osztályos gimnáziumok első osztályában jól használható. A cím azonban kissé megtévesztő: vállalkozástani ismereteket is várnánk a cím alapján. A könyv azonban csak a háztartásokkal foglalkozik. Vállalkozással csak annyiban, amennyiben a háztartás bizonyos akciói vállalkozási jellegűnek tekinthetők (pl. befektetési döntés). A rövid könyv anyaga 7 fejezetre tagolódik; a bevezető fejezet lexikon tömörségű áttekintés a legfontosabb közgazdasági alapfogalmakról, a gazdasági élet szereplőiről. A második fejezet a háztartás fogalmát írja körül, és felsorolja a legfontosabb háztartási funkciókat. A harmadik fejezet a családi összjövedelem forrásait, a negyedik a családi jövedelemfelhasználás fő irányait veszi sorra. Az ötödik fejezet a családi költségvetés készítéséről szól. A hatodik fejezet a háztartásban képződő megtakarítások befektetésének lehetséges módjait veszi sorra; a hetedik fejezet pedig a családi vagyommérleget mutatja be. A jól szerkesztett tananyag negatívumaként a túlzott tömörség és a megértést segítő ábrák szinte teljes hiánya róható fel.

Ugyanarról – most a másik oldalról
(Rövid beszámoló egy készülő tankönyvről az alkotó kollektíva nevében)

Tanszéki kollektívánk* úgy ítéli meg, hogy az alapképzést nyújtó iskolákban néhány éven belül meg fog jelenni egy gazdasági alapismereti tantárgy. A modern alpműveltségnek ugyanis szerves része a közgazdasági szemlélet, s a közgazdasági alapismereteknek egy bizonyos köre. A piacgazdaságra való átmenet, s ennek nehézségei sürgetően vetik fel a közgazdasági képzés, szemléletalakítás megvalósítását, az általános képzés rendszerébe való beillesztését.

A készülő Nemzeti Alaptanterv is szorgalmazza e műveltségterület előtérbe állítását, különösen a háztartásgazdaságtani- és vállalkozói alapismereteket.

Azt reméljük, hogy ez az egyre erőteljesebben megfogalmazódó igény a közgazdasági gyermekirodalom terén is áttörést hoz; kellenének jó tankönyvek és szép kiállítású közgazdasági gyermekkönyvek egyaránt. Kollektívánk a tankönyvkínálat bővítéséhez igyekszik hozzájárulni: 1991 nyarán megkezdtük a "Gazdálkodási alapismeretek" c. kísérleti, általános iskolai (8. osztályos) *munkatankönyv* kidolgozását.

Tankönyvünk szerkezete a -- már jóval korábban elkészített, és szakértők által is megvitatott -- tantárgyi program struktúráját követi. Természetesen, a mi tananyagunk középpontjában is a háztartás áll. Ez nem is lehet másként, mivel 12-16 éves gyerekeknek szántuk a könyvet; márpedig őket úgy vezethetjük be a gazdasági élet bonyolultabb összefüggésrendszereibe, ha a sokszor látott-átélt mindennapi tapasztalatokból, a családi gazdálkodás előtűk zajló folyamataiból indulunk ki.

Ugyanakkor erőteljes törekvésünk volt, hogy túl is lépjünk a háztartásgazdaságtani témakörökön, s bepillantást adjunk tágabb (makroökonómiai) közgazdasági összefüggésekbe.

E szándék jegyében igyekeztünk megszerkeszteni tankönyvünket.

A könyv *hat fejezetre* tagolódik. Az első fejezetben ("Környezetünk. Én és a világ") a gyerekek figyelmét önmagukra és közvetlen környezetükre irányítjuk. Milyen adottságaik, képességeik, hajlamaik, vágyaik vannak; *Mire van szükségük* a mindennapi léthez és adottságaik kifejlesztéséhez? A szükséges (naponta használt) dolgok honnan származnak? Kiderül: ezek sok esetben igen messziről, a nemzetközi kereskedelem révén kerülnek hozzánk. Nyilvánvalóvá válik az is: az általunk elfogyasztandó (felhasználendő) termékek és szolgálta-

* Az egri Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola Közgazdaságtani Tanszékéről van szó. -- A szerk.

tások nagy részéhez áruként, tehát *piaci* adásvétel útján jutunk hozzá.

A piac a második fejezet témája. A fogalmat itt először a szó leghétköznapibb értelmében (piac = vásárcsarnok) használjuk; fokozatosan tágítjuk és mélyítjük el a fogalom értelmét. Megpróbáljuk a piacot mindkét oldalról bemutatni: nemcsak a fogyasztó, hanem a termelő szemével is. Elképzelt és valóságos vásárlások elemzése, kistermelőkkel való beszélgetés és interjúkészítés szolgálja e kettős cél elérését. Logikus továbblépésként a harmadik fejezet a csere eszközeiről szól. Itt először is megpróbáljuk az ajándékozás, a csere és az árucserre fogalmait (példákon keresztül) egymástól megkülönböztetni.

A fejezet központi témája az univerzális csereeszköznek, a *pénz*nek a bemutatása. Számítva a megcélzott korosztály történelmi érdekességei iránti lelkesedésére, nem fukarkodunk a pénztörténeti utalásokkal. Szóba kerülnek a különböző országok pénzei; a valuták közötti átváltás.

A tananyag igyekszik ráirányítani a figyelmet arra: a pénz nem pusztán csereeszköz a gazdaságban. Önálló törekvések tárgya is lehet; a pénz az újabb pénzszerzés eszköze (tőke). Így jutunk el a megtakarítások és befektetések célszerűségének, indokainak, motívumainak a megbeszéléséhez.

Ahol pénzről van szó, ott szó van az *árak*ról is. Az árakkal kapcsolatban pedig óhatatlanul felbukkan az *infláció* fogalma. Az infláció fogalmának tisztázása is része ennek a fejezetnek.

A negyedik fejezetben -- mintegy az eddigiek részösszefoglalásaként -- megkíséreljük körülírni a *gazdálkodás* fogalmát. Időmérleg-készítés, vásárlási variációk közötti döntés és más feladatok érzékeltetik: nem egyszerű dolog a korlátozottan rendelkezésre álló lehetőségek ésszerű felhasználásáról dönten! A fejezet végén szóba kerülnek a *gazdálkodás környezeti hatásai*. Ennek kapcsán felbukkan a globális világproblémák fogalma és a Római Klub tevékenysége.

Az ötödik -- tananyagunk legterjedelmesebb -- fejezetének témája a *háztartás*. A fejezet háztartás-gazdálkodási alapismeretekkel kezdődik. Előbb példákon keresztül igyekszünk tisztázni a *háztartás funkcióit*, majd egy kis *családtörténeti visszapillantás* következik: szemelvényeken keresztül mutatjuk be különböző korok jellemző háztartás- és életvitel-modelljeit. Fontos helyet kap anyagunkban a *családi munkamegosztás* és időbeosztás. A család szabadidős tevékenységeinek elemzése módot ad arra, hogy a gyerekekkel rossz szokásaink, a mai egészségtelen életmód megváltoztatásának szükségességéről beszéljünk. E fejezet második része a háztartást fogyasztóegységként elemzi. Ezen belül először tisztázzuk a *vagyon és a jövedelem kapcsolatát*, majd áttekintjük a család pénzáramlási folyamatait. Ezután a tanulóknak el kell végezniük a *családi kiadások* csoportosítását. Ezt követően vicces ábrák és rövid leírások mutatják be a különböző *családi döntéshozatali típusokat*. E fe-

jezetrész lezárásaként a gyerekeket arra kérjük: próbálják meg összeírni a családi kiadások csökkentésének, illetve a bevételek növelésének lehetséges módszereit!

Ezek után érkezünk el a vállalkozási alapismereteket tárgyaló részhez. Nem akarunk túl sokat markolni: a gyerekek figyelmét a *kisméretű*, a háztartás tevékenységéhez "tapadó", abból "kinövő" *vállalkozásokra irányítjuk*. Ezért nem is önálló fejezetben jelennek meg ezek az ismeretek, hanem a háztartásokkal foglalkozó nagy fejezet utolsó részeként. E fejezetrészben a gyerekek figyelmét ismét önmagukra irányítjuk: különböző feladatok és önismereti tesztek firtatják, kikben vannak meg a vállalkozói alaptulajdonságok?! Noha a vállalkozásokkal kapcsolatban sok mindenről szó esik, itt sem akarunk "túllőni a célon". 13-14 éves olvasóinkkal nem akarunk komplett üzleti tervet készíttetni, sőt -- egy nagyon egyszerű számítási feladatot leszámítva --, még komolyabb gazdasági számításokat sem. Törekvésünk sokkal inkább az, hogy megértessük a következőket: -- a sikeres vállalkozás alapja a jó ötlet; -- ügyes üzleti ötletekhez a vevők igényeinek, kívánságainak megfigyelése alapján lehet jutni; -- mindez önmagában kevés, megfelelő szintű közgazdasági ismeretekre is szükség van.

Az utolsó, hatodik fejezet ("Egyéni jólét -- társadalmi jólét") a gazdasági *mikro- és makroszféra* bonyolult *összefüggésrendszerét* villantja fel. Azt igyekszünk tudatosítani, hogy a család, az egyén élethelyzete, lehetőségei, perspektívája nem lehet független a gazdaság aktuális állapotától. Fontos látni, hogy az összefüggés fordítva is érvényes: a sok egyéni cselekedet makro-mozgásokká integrálódik. Látni, érteni kell, hogy sok jó ügyes egyéni ötlet, az emberek tetteire készsége, egy társadalom egészséges önbizalma a gazdaságot is előre lendítheti. Újságcikkek, adatok, grafikonok elemzésével próbáljuk az előbb jelzett kapcsolatokat megvilágítani. A tananyagban két kérdéskör: az infláció és a munkanélküliség témaköre részletesebben is tárgyalásra kerül.

Tankönyvet írtunk tehát, de megpróbáltuk ezt újszerű felfogás alapján tenni. A produktum inkább emlékeztet munkafüzetre, mint tankönyvre. Nincsenek benne hosszú magyarázó szövegek, ám annál több az -- egyénileg vagy csoportosan -- elvégzendő feladat, megválaszolendő kérdés. Maximálisan támaszkodni szeretnénk a gyerekek ötleteire; túlsúlyban vannak a könyvben a *szituációs játékok*.

Megpróbáltuk ezeket az életkori sajátosságokhoz szabni. Természetesen fontos cél volt az, hogy a gyermeki fantáziát minél jobban "megmozgassák".

Például az első fejezetnek azon a helyén, ahol a szükségletekről, s ezek csoportosításáról van szó, a gyerekeknek egy történetet kell befejezniük.

A történet egy szerencsés kimenetelű repülőgép-balesetről szól; a megmenekült utasok lakatlan szigeten találják magukat. Mit tesznek? Hogyan próbálják

túlélni ezt a fantasztikus helyzetet? -- ezt kell a történet befejezésében a munkacsoportoknak kitalálniuk.

A pénzről szóló fejezet részben pedig ugyan mi más lehetne a szituációs játék, mint az, hogy ki-ki a pénzügyminiszter helyébe képzelheti magát; intézkedéseket is hozhat, nem feledkezve meg az intézkedések végrehajtásának szándékolt és nem szándékolt következményeiről!

A vállalkozási fejezet rész egy feladata pedig az, hogy a gyerekeknek munkacsoportokban dolgozva le kell írniuk: mit tennének, ha tandíjat szedő iskolát vezetnének. Hogyan, milyen sajátos szolgáltatásokkal tennék vonzóvá iskolájukat? Elképzeléseiket hogyan tennék nyilvánossá? Milyen "reklámfogásokat" alkalmaznának? stb.

A fogalmak rendszerezését, tisztázását segíti minden nagyobb egység végén az "áttekintendő fogalmak" listája (az utolsó fejezetnél, amely összefoglaló jellegű, értelemszerűen nem találunk már ilyet). Ugyanez a funkciója a könyv végén található kislexikonnak. Ez a szó szoros értelmében "kis" lexikon, hiszen mindössze 26 szócikket tartalmaz. Gyakran hallott, ám nem könnyen értelmezhető kifejezések ezek (mint például: árfolyam, barter, marketing stb.) - a gyerekek itt ezeknek rögtön utánanézhettek. Felmerülhet a kérdés: nem kellett volna-e bővebb lexikont mellékelni? Véleményünk szerint nem! Hiszen a fogalmak többségét a foglalkozásokon úgyis megbeszéljük; illetve használhatnak a gyerekek -- erre rá is kell őket szoktatni -- igazi közgazdasági lexikonokat, szótárakat.

Az önálló munkát segítik az olvasmányok is. Ezekből a vállalkozásokat taglaló fejezet részben találjuk a legtöbbet és a leghosszabbakat. Vállalkozói sikertörténetek ezek -- közlésükkel célunk volt az ismeretátadás mellett a motiválás is.

A tankönyv végén közöltük a munka során felhasznált *irodalmak jegyzékét*. Ezzel célunk kettős: e könyvek saját anyagunk közvetlen forrásaiként szolgáltak, hiszen könyvrészleteket, esetenként képeket, ábrákat is vettünk át ezekből a könyvekből. A címlista ennyiben a forrásanyagok felsorolása. De azért is fontosnak tartottuk az irodalomjegyzék közlését, hogy ezzel is segítsük azoknak a kollégáknak a munkáját, akik netán használni fogják munkatankönyvünket. Egyelőre -- tanári kézikönyv hiányában -- ezek a könyvek jelenthetik azt a háttérbázist, amelyre támaszkodva az oktatás megvalósítható, a tanár-kollégák felkészülése megoldható.

A kísérletben résztvevő *gyerekek a tankönyvet jól fogadták*. Megmutatkozott ez munkavégzésük során, de explicit módon kifejtett véleményeikben is. Különösen a tananyag gyakorlatias jellege és a sok szituációs feladat aratott

a körükben sikert. Legjobbnak a tankönyv első fejezetét (Környezetünk. Én és a világ), valamint a vállalkozási alapismereteket tárgyaló részt minősítették. Ez valószínűleg nem véletlen. Hiszen e két rész irányítja leginkább a gyerekek figyelmét önmagukra; a két rész feladatai kívánják a legtöbb kreatív, önálló ötletet.

Mint az eddigiekből már kiderült, oktatási kísérlet keretében kipróbáltuk tankönyvünket.

Egyik gyakorló iskolánkban két csoportban zajlott az oktatás: 8. osztályosoknak fakultatív tantárgyként, valamint egy kis létszámú (8 fős) szakköri csoportban oktattuk a gazdálkodási alapismereteket. A kísérleti oktatás összesen 36 tanulót érintett. Ez nagyon kis számú sokaság, így a tapasztalatokat csak óvatosan szabad kezelni, azok nem általánosíthatók.

A következőket állapíthattuk meg:

A 8. osztályban heti 2 órás tárgyként valósult meg a kísérleti oktatás. Így *órakerete 72 óra volt* (ez gyakorlatilag 66-68 órát jelent). Közel ennyi volt a szakköri foglalkozások időkerete is. *Ez az időmennyiség megfelelő*, a program ennyi idő alatt teljesíthető. Kezdetben jó ötletnek látszott, hogy az órák tömbösítve legyenek (tehát a 2 óra együtt, egymást követően fusson le). Később be kellett látnunk, hogy itt tévedtünk: a gyerekeknek sok a 2 óra, a második órában már nem tudnak figyelni; az idő nem használható ki optimálisan. *Célszerűbb lesz tehát a jövőben a két órát két különböző időpontban elhelyezni.*

Javasoljuk, hogy *e tárgy esetében is legyen értékelés, osztályozás.* Először arra gondoltunk, hogy -- tekintettel az oktatás kísérleti jellegére is -- személyenkénti értékelés ne legyen. Kiderült azonban, hogy így jelentős ösztönző, motiváló erőről mondanánk le; megváltoztattuk a kezdeti elképzelést. Kísérleti tárgyunk is "rendes" osztályozott tantárgy lett (a szakköri csoportban természetesen továbbra sem volt érdemjegyes értékelés). *A kísérleti tantárgy -- a gyerekek egybehangzó véleménye szerint is -- jól kiegészítette a történelem és állampolgári ismeretek tananyagát.* Nem ismételte meg az ott tanultakat, hiszen a mi tárgyunk más nézőpontból, más belső logikával és sokkal részletesebben foglalkozik a gazdasági kérdésekkel, mint az állampolgári ismeretek.

A kísérleti *oktatás során* a gyerekekkel *több tanulmányi sétát, látogatást tettünk.* Jártunk az egri zöldség-gyümölcs piacon, meglátogattunk kisvállalkozásokat, voltunk az Egri Vármúzeumban pénztörténeti kiállításon stb. A gyerekek ezeket a látogatásokat nagyon érdekeseknek találták. Ezek voltak a legjobban sikerült foglalkozások.

A tapasztalatok sorában végezetül megemlíjtük, hogy jól egészítette ki anyagunkat néhány video-részlet. Nagy érdeklődéssel fogadták a gyerekek a különböző forrás-anyagokból összeválogott pénztörténeti összeállítást; bemutattuk nekik a "Konvertibilitás" c. oktatófilmet. Azon a foglalkozáson, amelyen a

különböző korok jellemző háztartástípusait tekintettük át, játékfilm-részleteket használtunk illusztrációként. A globális világproblémákról beszélgetve megnéztünk egy összeállítást az energia-gazdálkodásról. Amikor pedig már a vállalkozások voltak "terítéken", részleteket néztünk meg a "Menedzser illetve" c. videoprogramból. A gyerekek szerették a videós-órákat. Ezeket, és más hasonló, rövid frappáns anyagokat jövőre is használni fogjuk az oktatás során.

Zárógondolatok: néhány javaslat

E rövid áttekintés egyértelmű tanulsága, hogy jelenleg nálunk a közgazdasági gyermekirodalom kínálata szegényes, noha az ilyen könyvekre igen nagy szükség lenne. A kínálat -- természetesen -- bővíthető külföldi gyermekkönyvek hazai megjelentetésével. Célszerű lenne azonban, ha ilyenkor nem csupán "egy az egyben" lefordítanák ezeket a könyveket, hanem adaptálnák, átültetnék a sajátos magyar viszonyokra. A fiatal olvasók így valószínűleg használhatóbb információkat kapnának e kötetekből.

Hazai szerzők tollából is kellenének jó anyagok. A közgazdasági témájú gyermekkönyvek megszületését pályázat kiírásával is lehetne serkenteni.

Jelenleg is működnek az országban olyan alkotócsoportok (team-ek), amelyek a fiatal korosztályok számára készítenek közgazdasági tankönyveket vagy ismeretterjesztő anyagokat. Véleményem szerint eredményre vezető lenne, ha ezek a csoportok keresnék egymással a kapcsolatot, s ötleteik, elképzeléseik kicserélésével serkentnék egymás munkáját. A bemutatkozás és kapcsolatkeresés célját akarja szolgálni részben ez a cikk is.

A cikkben bemutatott művek jegyzéke

- Anthony Lupatelli--Cser Gábor: Mi legyek...? Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1988.
- Gazdálkodási alapismeretek. Munkatankönyv általános iskolásoknak. (Szerzői kollektíva: dr. Demeter András--Hollóné dr. Kacsó Erzsébet--dr. Kádek István--Kovács Endre--Palcsó Pálné dr.) Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1992.
- Hoffmann Istvánné--Kopányi Mihály: Gazdasági és jogi ismeretek I. (A gazdaság alapjai.) Tankönyvkiadó, 1991.
- Janet Cook: Bevezetés az üzlet világába. Novotrade Kiadó, 1991.
- Lányiné dr. Garai Katalin: Mit, miért, mennyiért? Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1986.
- Lányiné dr. Garai Katalin: A gazdaság színpadán. Kossuth Nyomda Kiadói Főosztálya, 1987.
- Matkó István: Mi újság a piacon? Móra Könyvkiadó, 1980.
- Minden napra egy kérdés. (Szerzői kollektíva. Szerkesztette: Dornbach Mária.) Móra Könyvkiadó, 1987.
- Oláh Jánosné: Háztartástani és vállalkozói alapismeretek. Fejér Megyei Pedagógiai Intézet, 1991.
- Richard Scarry: Tesz-vesz város. Móra Könyvkiadó, 1988.
- Vállalkozni jó. Durham University Business School szerzői kollektívája. SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány, 1990.